ӘДӘБИЈЈАТ вә ИНЧӘСӘНӘТ

1934-чү ИЛДӘН ЧЫХЫР.

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО»

Азәрбајчан Јазычылары Иттифагы вә Азәрбајчан ССР Мәдәнијјәт Назирлијинин органы

Орган Союза писателей Азербайджана и Министерства Культуры Азербайджанской ССР

№ 46 (1350) | Шәнбә, 13 нојабр 1965-чи ил | Гијмәти 4 гәпик.

ДАВАМ ЕТДИРИРИК

Мәдәнијјәт вә әдәбијјатымызын мүһүм бир мәсәләси

ЗАМАНЫМЫЗДА дүнја халгларыны бир-биринә јахынлашдыран сүлһ, достлуг, меһрибан гоншулуг, һәмрә'јлик вә саир мүһүм мәсәләләрдән данышыланда, башлыча олараг, мүасир техниканын бөјүк тәрәггиси нәзәрдә тутулур; адәтән дејирләр ки, сәсдән дә сүр'әтлә кедән реактив тәјјарәләрин, радио вә телевизијанын, һәрәкәт вә рабитә васитәләринин инкишафы халглар вә өлкәләр арасында мәсафә маниәсини арадан галдырыр.

Мә'лумдур ки, Һомери, Дантени, Низамини, Фирдовсини, Толстоју, Пушкини нәинки реактив тәјјарәләрин, һәтта дәмир јолу, бухар кәмиләри вә автомобилләрин дә ичадындан чох-чох әввәл бүтүн дүнја халглары таныјыр вә севирдиләр. Халглар арасында әсил меһрибанлыг вә үнсијјәтин јаранмасы вә инкишафында бу бөјүк сәнәткар-мүтәфәккирләрин вә онларын өлмәз ишини давам етдирән мүасир варисләринин хидмәти һәр чүр техники тәрәгги, һәрәкәт вә рабитә васитәләринин хидмәтиндән үстүн олмушдур, һәмишә дә белә олачагдыр.

Инди аз-чох мәдәни олан һәр бир халгын милли-мә'нәви хәзинәсиндә башга халгларын елм, мәдәнијјәт вә инчәсәнәт әсәрләри дә мүһүм јер тутур. Һәр халгын мәдәни сәвијјәси јүксәлдикчә, онун милли мәдәнијјәт хәзинәси үмумбәшәри сәрвәтләрлә зәнкинләшир, о өзү дә үмумбәшәри мәдәнијјәт хәзинәсинә өз милли сәрвәтләрини дахил етмәклә борчуну өдәјир, үмумдүнја мәдәнијјәтинин јаранмасына вә инкишафына хидмәт едир.

Бу нөгтеји-нәзәрдән Советләр өлкәсинин гардаш халглары Совет һакимијјәти илләриндә мисилсиз наилијјәтләр әлдә етмишләр. Чүнки Советләр өлкәсиндә бу иш, јә'ни дүнја вә хүсусән совет халгларынын елм, мәдәнијјәт вә сәнәт әсәрләринин тәрчүмәси бир дөвләт ишидир. Бүтүн совет халглары кими Азәрбајчан халгы да бу саһәдә бөјүк мүвәффәгијјәтләр газанмышдыр. Марксизм-ленинизм классикләринин, мүасир дүнја елминин, дүнја вә совет халглары классик вә мүасир әдәбијјатынын бир чох әсәрләри дилимизә тәрчүмә едилмишдир.

Амма биз газандығымыз мүвәффәгијјәтләрлә кифајәтләнмәјә өјрәшмәмишик. Һәм дә бу саһәдә көрәчәјимиз ишләр көрдүкләримиздән һәлә чох-чохдур.

Мән бу саһәдә гаршымызда дуран проблемләрин јалныз бирини — дүнја классик поезијасынын дилимизә тәрчүмәси проблеминин бә'зи мүһүм мәсәләләри һаггында өз мүлаһизәләрими сөјләмәк истәрдим.

Дејирләр, товуз гушу һәр јеринә баханда севинир, амма ајагларына баханда, тәәссүфләнир. Биз дә бу саһәдә, јә'ни дүнја классик поезијасынын тәрчүмәси ишиндә бир гәдәр товуз гушуна бәнзәјирик. Амма ондан фәргимиз будур ки, товуз гушунун бу тәәссүфү һәмишәликдир, чүнки о, өз ајагларыны даһа көзәлләшдирә билмәз, бизим исә, бу тәәссүфүмүз мүвәггәтидир, чүнки мәдәнијјәт вә әдәбијјатымызын бу нөгсаныны дүзәлтмәјә һәр чүр имканымыз вар!

Бәли, вар, амма тәәссүф ки, бу имканлардан лазымынча истифадә етмәмишик... Тәкчә буну гејд етмәк кифајәтдир ки, дүнја поезијасынын тәмәл дашлары сајылан «Илиада», «Одиссеја», «Илаһи комедија» кими әсәрләр һәлә дә дилимизә тәрчүмә едилмәмишдир!.. Һалбуки, бу әсәрләр гардаш совет халгларынын бир чохларынын, һәтта мәдәнијјәтин һәр саһәсиндә биздән гат-гат керидә олан бә'зи гоншу шәрг халгларынын да дилләринә дәфәләрлә тәрчүмә едилмишдир.

Мәдәнијјәт вә әдәбијјатымызын бу мүһүм нөгсанынын јеканә сәбәби будур ки, республикамызда бәдии тәрчүмә иши јалныз нәшријјатларын өһдәсинә верилмиш, онлар исә, гырхбеш иллик тәчрүбәнин көстәрдији кими, бу чидди вәзифәнин өһдәсиндән лазымынча кәлә билмәмишләр. Буна көрә дә бу шәрәфли вә мәс'улијјәтли вәзифәјә рәһбәрлик даһа мө'тәбәр, даһа нүфузлу бир органа һәвалә едилмәлидир.

Бизчә республикамызда үмумдүнја классик әдәбијјатынын ән мүһүм әсәрләринин тәрчүмәсинә систематик вә планлы бир сурәтдә рәһбәрлик етмәк үчүн Елмләр Академијасы, Јазычылар Иттифагы, Дөвләт Мәтбуат Комитәси, Педагожи дилләр институту вә саир елми, јарадычылыг тәшкилатлары нүмајәндәләриндән ибарәт даими бир орган јарадылмалы, һәмин орган бу мүһүм проблемин һәлли илә чидди мәшғул олмалыдыр.

Поезија тәрчүмәси саһәсиндә мүһүм бир проблем дә әсәрләрин орижиналдан тәрчүмәси проблемидир. Мә'лум бир иддиаја көрә, тәрчүмәчи нәсрдә куја мүәллифин гулу, ше'рдә исә рәгибидир. Бу иддиа тамамилә доғру олмаса да бир һәгигәт вар ки, ше'р тәрчүмәсиндә һәм мүәјјән дәрәчәдә мәһдудлуг, һәм дә сәрбәстлик вар. Орижиналын әсас мәзмун вә мә'насы, руһу илә бәрабәр, форма, өлчү, гафијә гурулушуна риајәт тәрчүмәчинин гисмән мәһдудлашдырмагла, ејни заманда она нәср тәрчүмәсинә нисбәтән даһа сәрбәст олмаг һаггы верир. Бунун нәтичәсиндә исә, ше'р тәрчүмәси һәмишә ән устад вә мә'наја ән риајәткар сәнәткарларын ифасында белә, нәср тәрчүмәси гәдәр дәгиг вә адекват олмур. Мәсәлән, Азәрбајчан классик вә мүасир поезијасындан ән устад шаирләр тәрәфиндән русчаја едилән тәрчүмәләри нәзәрдән кечирдикдә, бунларын орижиналдан аз-чох фәргли олдуғуну мүшаһидә етмәк мүмкүндүр. Ејни һалы биз классик вә мүасир рус ше'риндән дилимизә едилмиш тәрчүмәләрдә дә көрүрүк. Ифрата вармамаг шәрти илә, бу һал тамамилә тәбиидир. Лакин бир дилдән башга дилә едилмиш поетик тәрчүмә тәкрар үчүнчү, дөрдүнчү дилә тәрчүмә едилдикдә, бу фәргләр кетдикчә артыр вә нәһајәт тәһриф һалыны алыб танынмаз олур. Мәһз буна көрә дә поезијаны мүтләг орижиналдан, һеч олмаса, ондан едилмиш сәтри (һәрфи) тәрчүмәдән (ше'рин вәзн, аһәнк, гафијә гурулушу вә саир хүсусијјәтләри көстәрилмәк, һәмин дили билән, ше'р саһәсиндә мө'тәбәр—биликли мәсләһәтчинин көмәји шәртилә) тәрчүмә етмәк лазымдыр.

Ејни заманда јахын кәләчәкдә билаваситә орижиналдан тәрчүмә үчүн, гәдим вә мүасир дилләри билән исте'дадлы кәнчләрдән кадрлар һазырламагдан өтрү лазыми тәдбирләр көрүлмәлидир.

Ше'р тәрчүмәсиндә бир мүәллифин үслуб хүсусијјәтләрини, үмумијјәтлә бөјүк классик әсәрләрин тәрчүмәсиндә үслуб вәһдәтини тә'мин үчүн һәчмчә бөјүк әсәрләри парчалајыб бир нечә тәрчүмәчи арасында пајлашдырмаг тәчрүбәсиндән әл чәкмәк вахты чатмышдыр. Белә һал әксәријјәтлә бөјүк әсәрләри јубилејләр мүнасибәти илә тәләсик тәрчүмә етмәк зәрурәтиндән ирәли кәлир. Тәрчүмә мәсәләси даими, системли вә планлы бир иш кими тәшкил едилдикдә, бу зәрурәт өзү-өзлүјүндә арадан галхар, лазым кәлдикдә, бу вә ја башга тәрчүмәчи бөјүк бир әсәр үзәриндә бир вә ја бир нечә ил тәмкинлә, әзмлә ишләр. Рус әдәбијјатында Лозински, Маршак вә башгаларынын иши буна көзәл бир мисалдыр.

Классик поезија тәрчүмәси саһәсиндә ән мүһүм проблемләрдән бири дә тәрчүмәнин дили, вәзн, аһәнк, үслуб, колорит вә саир сәнәткарлыг мәсәләләрини мүәјјәнләшдирмәкдир. Ән'әнә вә мүасирлик проблеми јалныз орижинал јарадычылыг саһәсиндә дејил, поезија тәрчүмәси саһәсиндә дә чох мүһүмдүр.

Бу мәсәләнин кәскинлији хүсусән Азәрбајчан классик шаирләринин фарс вә әрәб дилләриндә јазылмыш әсәрләринин, еләчә дә әрәб вә фарс поезијасынын тәрчүмәсиндә мејдана чыхыр. Мәсәлән, бә'зиләри иддиа едирләр ки, Низами, Хагани, Фүзули вә саир классикләрин фарсча вә әрәбчә әсәрләрини ән'әнәјә риајәтлә, өз вәзни, шәкил, һәтта гисмән өз гафијәләрини сахламагла тәрчүмә етмәк лазымдыр, тәк-тәк бу гәбилдән олан тәрчүмәләри исә бир мүвәффәгијјәт кими гәләмә верирләр.

Ајдындыр ки, классик поезија бир овуч әдәбијјатшүнас вә ја «ше'рбаз» һәвәскарлар үчүн дејил, халг үчүн, кениш күтлә үчүн, мүасир охучу үчүн, бу күнкү вә кәләчәк нәсл үчүн тәрчүмә едилир. Буна көрә дә бу ишдә хүсуси мә'нада мүасирлик принсипи ән'әнәјә гурбан едилмәјиб, она зидд бир мәфһум кими гаршыја гојулмајыб, һәлледичи бир принсип кими нәзәрә алынмалыдыр.

Бу нә демәкдир? Мәсәлә, әлбәттә, орижиналын вәзн, гафијә вә башга формал хүсусијјәтләрини мүһафизә илә тәрчүмәнин асан вә ја чәтинлијиндә дејил (бә'зиләри мәсәләни мәһз бу шәкилдә гојурлар), чүнки әсил мәгсәд әсәрин мәзмун, идеја, руһ вә сәнәт хүсусијјәтләрини мүасир охучуја чатдырмагдыр ки, бунун үчүн дә орижиналы мүасир ше'римизин ифадә васитәләри илә вермәк лазымдыр. Бу васитәләрин ән үмдәси исә, бөјүк устад М. Горкинин дедији кими, әдәбијјатын әсас материалы, онун руһу вә чаны олан дилдир.

Азәрбајчан әдәби дили исә мәдәнијјәт вә әдәбијјатымызын әсил чичәкләнмә дөврү олан совет һакимијјәти илләриндә бүтүн тарих бојунча мисли көрүлмәмиш дәрәчәдә дәјишмиш, јениләшмиш, хәлгиләшмиш, мүасирләшмишдир. О дәрәчәдә ки, бә'зи классикләримизин әсәрләрини дәрсликләрдә орта, һәтта али мәктәб шакирд вә тәләбәләринә тәгдим етдикдә, тәхминән әсәрләрин өзләри һәчминдә лүғәт вә изаһат вермәк лазым кәлир.

Белә бир вәзијјәтдә классик Азәрбајчан вә Шәрг халглары поезијасыны ән'әнә наминә өз вәзни, өз гафијәләри (белә һалда лабүд олан әрәб, фарс тәркиб вә ифадәләри илә) тәрчүмә етмәк ән јумшаг десәк, — мүһафизәкарлыг дејилми?!

Биз, әлбәттә, үмумдүнја вә о чүмләдән Азәрбајчан вә шәрг халглары классик поезијасыны тәрчүмә едәркән тамамилә мүасирләшдирмәк иддиасында дејилик. Белә бир иддиа ән азы наданлыг оларды. Лакин классик поезија, дөврүн орижиналда мөвчуд хүсусијјәтләрини, спесифик ифадәләри, колорити мүмкүн дәрәчәдә формал әламәтләри мүһафизә илә, мүасир ше'римизин дил вә саир ифадә васитәләри илә тәрчүмә едилмәли, мүасир ше'р сәнәтимизи керијә чәкмәјиб ирәли апармалы вә ән башлычасы орижиналын идеја, мәзмун, руһ вә сәнәт хүсусијјәтләрини мүасир охучуја чатдырмалыдыр. Белә тәрчүмәјә мисал олараг, Лозинскинин «Илаһи комедија», Маршакын Шекспирдән тәрчүмәләрини көстәрмәк олар. Бунлара Јүксәк Дөвләт мүкафаты верән гәрарларда көстәрилдији кими, белә тәрчүмә, һәм дә мүасир совет поезијасынын зәнкинләшмәсинә вә инкишафына хидмәт едир.

Бәдии тәрчүмәнин һәр саһәсиндә, хүсусән дүнја классик поезијасынын тәрчүмәси саһәсиндә гаршымызда шәрәфли олдуғу гәдәр дә чәтин вә мәс'улијјәтли вәзифәләр дурур. Бу әсас проблемләрлә јанашы һәлл едилмәси лазым кәлән һәлә бир чох нәзәри вә әмәли мәсәләләр дә вар. Тәнгид вә әдәбијјатшүнасларымыз, дилчи вә сәнәтшүнасларымыз да бу саһәдә чох иш көрмәлидирләр. Бу вахта гәдәр дилимизә классик дүнја поезијасындан едилмиш тәрчүмәләр диггәтлә, елми-нәзәри әсаслар үзрә нәзәрдән кечирилмәли, бу саһәдәки аз-чох тәчрүбәмиз објектив сурәтдә јохланылмалы, бәдии тәрчүмә саһәсиндә гаршымызда дуран чәтин, шәрәфли вәзифәләр дөврүмүзүн, халгымызын јүксәк тәләбатына ујғун вә лајиг бир шәкилдә јеринә јетирилмәлидир.

М. РЗАГУЛУЗАДӘ